

PREŠERNOVE LAVRE

FR. KIDRIČ

O ni dan me je zapel v tišini gozda pod Sv. Trojico nad Rogaško Slatino slučaj v nepričakovano prešernoslovsko razpravljanje: znanec, v katerem nisem nikoli slutil kakega prešernoslovskega nemira, me je presenetil z opombo, da mu je skoraj nemogoče, spraviti ljubezenske Prešernove pesmi v logično medsebojno zvezo. In verjeti sem mu moral, da ga „to zelo moti“!

Odpraviti sem ga hotel z opozoritvijo, da v Prešernovi erotični poeziji stroge kavzalne in logične zveze sploh ne sme iskati, ker gre v lirski pesmi predvsem za občutje: „občutje je bolj nosilec snovi kakor narobe, snovna vsebina prihaja v poštev le kot povzročiteljica prilik za vznik občutja“. Toda mož se je izkazal za predstavnika tistih nestrokovnjaških, a tem iskrenejših ljubiteljev Prešernove poezije, ki so mi posebno dragi in ki so številnejši, kakor sem do nedavna mislil, ter je drezal globlje. In tako se je zgodilo, da je prišla polagoma na red vrsta prešernoslovskih tez: Prešeren je tip enostranskega, ljubezenskega pesnika, ki kaže za razne aktualne politične in socialne probleme svoje dobe razmeroma malo zanimanja, dočim obravnava v večini svojih pesnitev ljubezensko snov, bodisi da se naravnost v prvi osebi izpoveduje, bodisi da išče snovi za fabulo pod pritiskom motivov, idej, ki so ostale v njem kot usedlina erotičnih doživetij; ta usmerjenost Prešernove poezije ni nameravano posnemanje, ampak je pristen odraz Prešernove osebnosti, katero bo doumel le tisti raziskovalec, ki se bo pripravil za svoje delo z vestnim študijem najrazličnejših pomožnih metod moderne biografike, ne izvzemši Freudove psihoanalize, Adlerjeve individualne psihologije, Kretschmerjevih konstitucijskih tipov, Sprangerjevih „oblik“ usmerjenosti sodobnega človeka, historičnega materializma, Reallexikona der deutschen Literaturgeschichte ali knjig, kakršno je izdal dr. Siegfried Placzek letos pod naslovom „Erotik und Schaffen“; če pritegnemo v komentiranje Prešernovih erotičnih pesmi tudi vse objektivne dokumente, namreč pisma, poročila sodobnikov itd., nam postane nedvomno, da je tudi Prešeren, kakor velika večina mož, umel v ljubezni preboleti in nadomestiti ter da se je ne le pred „Julijino dobo“, torej v zmislu soneta „Je od vesel'ga časa“ pred veliko soboto, to je pred 6. aprilom 1833, ampak tudi še po „Julijini dobi“, torej v zmislu drugega pisma Vrazu po 1837/38, še za razne druge ženske tako resno zanimal, da so utegnile biti povzročiteljice občutja, ki je rodilo ljubezensko ali erotično

pesem; naš pesnik je doživiljal sicer tudi dobe vračane, srečne ljubezni, toda njegovo pesimistično življenjsko čuvstvo mu je dovoljevalo le opevanje nesrečne, nevračane ljubezni; prešernoslovje je napravilo napako, ko je zavrglo realistično, naravno in preprosto razlago soneta „Je od vesel'ga časa teklo leto“ ter si začelo prizadevati, da prisodi v nasprotju z objektivnimi pričami čim več ljubezenskih Prešernovih pesmi „Julijini dobi“, tako da bo treba vrsto pesmi, ki izvirajo res iz misli na Julijo, krajšati na obeh koncih; za estetsko vrednotenje Prešernovih ljubezenskih pesmi je sicer brezpomembno, kakšne lase je imela adresatka, za komentiranje celotnega pesnikovega dela, za komentiranje posameznih pesmi, za primerjanje sloga ljubezenskih pesmi iz raznih dob, a zlasti tudi za zmiselno periodiziranje pesnikovega ustvarjanja pa vendar ni vseeno, vemo li ali ne, v kakšnem razmerju je bil pesnik do povzročiteljice razpoloženj in kateri dobi pripada realno razmerje; sicer tudi pesmi iz občutij, ki jih je povzročila ista ljubljena oseba, niso med sabo vedno v strogi logični in kavzalni zvezi, a gotovo je, da predstavlja taka skupina pesmi „rahlo kompozicijo istega osnovnega in vodilnega motiva enotne glasovne barve“; ugotovitve v to smer utegnejo torej pripomoči do nemotenega uživanja pesnitev in skupin.

Z bridkim občutkom sva ugotovila, da se je tudi v slovenskem univerzitetnem mestu za študij osebnosti v zmislu sodobne biografike le težko pripraviti. Pozabila nisva naglasiti, da bi mnogi pozdravili filozofa, ki bi ne nosil bremena sholastike in verbalizma in hotel biti v kolaboraciji s predstavniki drugih disciplin v borbi s perečimi vprašanji žive sodobne problematike, in da bomo hvaležni psihiatru, ki bo pri obdelavi psihoterapevtskih metod slično upošteval vso raznolikost naših potreb.

Na mizici se je zaiskrila steklenica, pozdrav iz zidanice pod nama. Oči so se zazrle v pestro sliko pokrajine, ki jo obkrožajo vzhodni mejniki nekdanje celjske kneževine. Pogledi so se ustavili ob visokem dimniku in hišah za steklarje. Tudi prebivalec teh hiš me je že presenetil z vprašanjem o Prešernu.

I

Izmed momentov, ki so pomagali determinirati seksualno sfero Prešernove osebnosti v deški in prvi pubertetni dobi, se jih dá le malo ugotoviti.

Materinemu nadzorstvu se je Prešeren sicer odmaknil, ko mu je bilo komaj sedem let, toda v kopanjskem župnišču so po vsej priliki še skrbneje pazili, da deček ni postal pozoren na seksualne skrivnosti. Vsiljuje se domneva, da je počasi dozoreval in pozno dozorel.

Bivanje pri ribniškem učitelju 1810—12 je ostavilo v Prešernu mučen spomin, ker je pesnik še na smrtni postelji vzkliknil: „Zame bi bilo bolje, da nisem nikdar v Ribnici bil“ (LZ 1881, 16). Toda podoba je, da se ta mučni spomin ne tiče seksualne sfere. Morebiti je bil ribniški učitelj, pri katerem je bil deček na hrani in stanovanju, alkoholik in je seznanjal z vinom tudi svojega gojenca. Če je ta podmena pravilna, utegne biti nekaj resnice v obvestilih, ki so jih Janezu Trdini dali o Prešernu-gimnazijcu: „V drugi šoli je hodil navadno sam v krčmo, v tretji in četrti šoli napravi organizirano četo med dijaki. V peti šoli je bilo že njih število na dvajset naraslo, in dali so ji ime: ‚Studentenweinverteilungskommission‘“ (KO 1904, 105; v Drž. knjiž. Ms. 393).

Če smemo verjeti Prešenovim besedam Ani Jelovškovi, je trajala njegova nevednost v spolnih stvareh po odhodu iz Ribnice še štiri leta: imel je 16 let, bil je torej učenec tretjega ali četrtega gimnazijskega razreda, ko ga je doma v Vrbi ali na Kopanju „veliki hlapec ... poučil prijazno o razliki med obema spoloma in o medsebojnih razmerah“ (Jelovškova, Spomini 10). Odslej je pazil, in ko je 1819/20 poučeval pri Lavrinovih (DS 1926, 249), si je že lastil pravico sklepati, da sodni svetnik Lavrin ni oče otrok, ki jih je rodila njegova žena Jožefa, teta Primčeve Julije (Jelovškova, Spomini 11).

O praktični strani svoje borbe s spolnim nagonom se je izrazil Prešeren 1839, ko je bila Ana Jelovškova prvič noseča, proti njeni materi zelo previdno: „da ni imel nikdar prej nikakega z n a n j a, ki bi bilo lahko imelo tako resne p o s l e d i c e“ (Jelovškova, Spomini 100). S tem je treba sicer spraviti v sklad Anino namigavanje, da mu „mladeništva“ ni vzela ona (Spomini 32), toda vkljub temu je več ko verjetno, da je Prešeren tudi na Dunaju in še prvih deset let po vrnitvi res spolno vzdržno živel.

Glavne psihološke ovire za Prešernovo spolno izživiljanje v tej dobi so pač bile: krščanska etika, ki mu je vkljub verski skepsi še ostala; prepričanje, da prinaša telesno in duševno odrešitev brez očitkov omažeževanja le občevanje dveh ljudi, ki ju ne družijo samo razdraženi spolni nagon, ampak tudi duševna vez iskrene ljubezni, medsebojnega spoštovanja in vsestranskega dopolnjevanja; prirojena boječnost (Lenka 24), ovira, ki je rasla, ker jo je v prvih dunajskih letih krepilo nagnjenje k slepemu idealiziranju drugega spola, po 1824 pa opazljivo propadanje samozavesti. V prvem dunajskem Prešernovem letu je značilen njegov odnos do gospodinjinine hčerke: „Na Dunaj prišedši je stanoval pri neki vdovi, ki je imela mlado hčerko. Obe ženski sta se živo zanimali zanj,

in zlasti hči je bila silno ljubezniva. Vabili sta ga na sprehode, dajali si mnogo opravi z njim, toda ni razumel ničesar. Dekle je imel v posebnih časteh, smatral jo je za Venero, za Madono, katere se še dotakniti ni upal.“ Šele pozneje je zvedel, da bi mu „Madona“ bila rada nakopala posledice znanja z drugim (Jelovškova, Spomini 12).

Vse kaže, da je bil Prešeren hudo seksualna narava, ki ji je utegnilo postajati vzdržno življenje okoli 24. leta že zelo mučno. Ker je bil prav v teh letih močno nervozen (Lenka 24), mu je bila borba še težja. Vpliv erosa utegne biti pri takem človeku še močnejši kakor sicer.

Razmeroma neznatna pozornost, ki jo je posvečal Prešeren v svoji poeziji nekaterim problemom, ima res da tudi svoje posebne vzroke. Tako je n. pr. medlost osvetljevanja pesnikovih odnosov do kmečkega in socialnega vprašanja pač tudi odmev ekonomskih prilik domače hiše, kjer so imeli 47 parcel (ČJKZ VI, 257) in mogli vedno zopet biti deležni izdatnih podpor številnih stricev-duhovnikov, tako da so imeli „kmetiško košto vselej dobro“, a jim „kruha ni manjkalo nikoli“ (Lenka 8). Toda glavni razlog za prevladovanje ljubezenskih motivov v Prešernovi poeziji je gotovo okoliščina, da pesnik v mislih ni mogel biti tako vzdržen kakor v dejanju in da so se ga predstave iz seksualne sfere njegovega mišljenja, hotenja in čuvstvovanja tem trdovratneje pollaščale, čim dalje je tlačil zahteve spolnega nagona. Ker pa ga je privlačevalo predvsem ono devišstvo, ki ga je sam vsaj v mislih izgubljal, so nastajali verzi z erotičnimi odbleski njegovih seksualnih potreb in želj razmeroma redko in le za intimno družbo (KO 1904, 109), medtem ko je pisal za javnost le deviško ljubezensko poezijo, ki je tako sramežljiva, da se zdi čitatelju njen „sneg prs“ kot rušenje enotne ubranosti.

Začetki Prešernove ljubezenske poezije so zaviti v temo, kakor sploh značaj izgubljenih njegovih pesmi iz dobe do 1824: ljubezen so utegnile obravnavati že one prve Prešernove pesmi, o katerih so pripovedovali Janezu Trdini, da jih je zložil France kot „mlad dijak“ pri studentu „Agrippina kastarija“ v Tivoliju (KO 1904, 105); verjetno je, da so bile ljubezenske pesmi tudi med onimi, za katere je 1819–21 zvedel Jurij Grabrijan, ko sta bila s Prešernom v filozofiji sošolca (LZ 1881, 335); ni izključeno, da spada dunajska „Madona“ iz 1821/22 med Prešernove Lavre.

Toda to so ugibanja. Izpričano je le, da je Prešeren 1819–21 slovenske Grabrijanove pesmi prevajal v nemščino (LZ 1881, 335), imel torej nemško verzifikacijo še za pomembnejšo od slovenske. Jasnejša postaja situacija šele izza velikih počitnic 1824.

II

V dobi svojih dunajskih študij 1821—28 je obiskal Prešeren Kranjsko le dvakrat: prvič je bil zopet na Kranjskem med počitnicami, t. j. od septembra do oktobra 1824 (pismo staršem 24. maja 1824; Lenka 15); drugič v času po 24. avgustu 1826 in pred 5. majem 1827, ko je pri stricu Jožefu na Ježici študiral za rigoroze (Žigon, Vnanji dogodki Prešernovega življenja, 3).

Prvi teh obiskov je bil za Prešernovo poezijo v dveh pogledih velepomemben: v Licejski knjižnici se je ob čitanju klavrnega Zoisovega prevoda Bürgerjeve Lenore in ob študiju baronove tožbe zaradi „revščine slovenskega jezika zlasti v rimah“ zavedel, da mu nalaga pesniški talent tudi dolžnosti v okviru preporoda; a isti dobi pripada tudi dogodek med pesnikom in Rozalijo Dolenčevo, p. d. Gorjančevo Zaliko, ki ga je izporočil Blaž Zima 1860 v šentpavelskem samostanu na Koroškem Janezu Veselu, a ga ta 1861 novelistično obdelal v Slovenskem glasniku (prim. SG 1861, 99, 101, 102; KCM 1904, 28).

Da je Prešeren v neki dobi res gorel za Dolenčevo Zaliko, so tudi Levstiku trdile priče, ki so 1863 še živele (prim. Levstikovo „Preširno življenje“: Slovan 1914, 287; Levstikovo ZD V, 286). Blaž Zima z Bleda, ki nastopa v Veselovi noveli poleg nekega Dragotina kot Prešernov spremljevalec k Dolenčevim, je bil sicer za pet let mlajši od pesnika (rojen 29. januarja 1806) in ob drugem Prešernovem obisku primernejši za gostilniško drugovanje juristu kakor ob prvem (1823/24 je bil šele petošolec, 1826/27 že filozof drugega letnika), vendar ta okoliščina ne more omajati domneve, da se je začel bližati Prešeren Zaliki 1824. leta, v katerem je 13. avgusta obhajala svoj 20. rojstni dan (tudi Vesel govori o 19letni mladenki).

Zalika je bila gostilniška cvetka Karlovškega predmestja Ljubljane (gostilna njenega očeta ima na Dežmanovem zemljevidu iz 1827 št. 20, danes je to Karlovška cesta št. 4, prim. Vrhovnik, Gostilne 29). Oče Jakob Dolenc je bil 1824 že skoraj 60leten mož (o sliki glej katalog „Razstave portretnega slikarstva“, 1925, št. 125), mati Neža, rojena Klinc, za 11 let mlajša. Otrok jima je živelo šestero (konskribcijske pole iz 1830 v arhivu ljubljanskega magistrata). Ponos staršev sta bila starejša dva: sin Jakob (rojen 1798) zaradi tega, ker je bil duhovnik (ord. 1821) in je 1826 postal škofov kaplan v Ljubljani (šematizmi); hčerka Zalika zaradi tega, ker je bila zelo lepo dekle in vaba za mlajše goste (SG 1861, 99), a obenem tudi izvrstna pevka (SN 1905, št. 184).

Verjetno je, da je Prešeren že kot ljubljanski dijak poznal Dolenčevo gostilno in Zaliko, saj je bilo dekletu ob njegovem odhodu na

Dunaj že 17 let (rojena 13. avgusta 1804). Sedaj mu je postal lepi obraz opasen. Toda Zalika mu ljubezni ni vračala. Veselovo pripovedovanje, kako je „dohtar“ pri očetu in hčerki prosil Zalikine roke, a se moral zadovoljiti z dekletovo izjavo, da „gospod dohtar je predober, jaz ga ne morem ljubiti“ (SG 1861, 102), gre najbrž na račun novelista, toda osnovo tvori pač dejstvo, da se je bližal Prešeren v velikih počitnicah 1824 Zaliki z željami zaljubljenega visokošolca, a dobil košarico.

V vseh ohranjenih Prešernovih pesmih iz 1824—28 se čutijo odmevi motiva zavrnjene ljubezni, torej situacije, kakršno je pripravila Prešernu avgusta ali septembra 1824 Dolenčeva Zalika: v *Astrologih* (Zvezdogledih) se imenuje pesnik naravnost „neumnega slepca“, kateremu je moglo dvoje lepih oči naprtiti ne samo izgubo srčnega miru, ampak tudi „solze“, „kes“ in „sramoto“; v *Povodnjem možu* se je imenovala kaznovana prevzetna deklica, ki „jih dokaj jo prosi, a vsak'mu odreče, prešerna (t. j. se dá čitati tudi: Prešerna) se brani in ples odlašuje“, Zalika in ne Urška kakor pri Valvasorju, in sicer pač že v tisti izgubljeni redakciji, ki jo je pesnik 1825/26 pokazal Kopitarju; v *Zarjoveni d'vičici* je naslikal pesnik kazen, ki čaka ošabne zavračevalke zveste moške ljubezni; zalim, a prevzetnim *Dekletam* preti s slično usodo.

Jeza, da je Dolenčeva Zalika zavrnila njegovo ljubezen, je grizla Prešerna menda nekaj let, a podoba je, da je bil srd večji od ljubezni, zavest užaljenega ponosa mučnejša od zavesti izgube. Ko se je nastanil pesnik 1826 za nekaj časa pri stricu ter z Ježice obiskoval Ljubljano in morda tudi Dolenčevo gostilno, je bila užaljenost pač še aktivna, a ko se je 1828 z doktorskim klobukom vrnil v Ljubljano, je bila rana po vsej priliki že zaceljena. V prvem tisku Povodnjega moža iz 1830 je Zalika še nadomeščala Urško, Dolenčeva gostilna pa je za pesnika polagoma izgubljala vsako privlačnost: Zalika je pač odšla z bratom, ki je 1828 postal župnik v Bohinjski Bistrici (župna kronika, šematizmi); „oče Jakob“ je 1. avgusta 1831 umrl (matica).

Pesnikovo prerokovanje kazni za dekliško „prevzetnost“ se ob Zaliki ni uresničilo. Deklica, ki se je „Prešerna branila“, se je pri bratu seznanila in 25. novembra 1833 v Bohinjski Bistrici poročila s 37letnim sinom radovljiškega uradnika Janezom Devom, ki je 1814 dovršil v Ljubljani licej (katalogi), študiral pravo ter služil od 1823 pri okrožnem uradu v Kranju, postal 1830 v Kranju okrožni sodnik, a bil 1833 premeščen na Bled (uradni šematizmi). Z Bleda, kjer se jima je narodil sin Edvard, je šla Zalika z možem 1835 v Osoje, 1838 v Trbiž, a 1843 v Kostanjevico, kjer je mož že bil okrožni komisar. Slika, ki jo je napravil Langus

(prim. v katalogu „Razstave portretnega slikarstva“ iz 1925 št. 154), kaže ponosno damo črnih las.

Prešeren, ki je gotovo spremljal usodo svoje Lavre iz Karlovškega predmestja, je v Povodnjem možu za Poezije Zaliko nadomestil z Urško. Zalika je preživela pesnika za 35 let, a nikdo se ni domislil, da bi ne škodilo, če bi bil poskusil pri stari dami dobiti avtentične vesti o njenem srečanju z avtorjem Povodnjega moža. Umrta je šele 22. avg. 1886. v Kranju (matrike). Njen sin Edvard je postal deželnosodni svetnik (SN 1905, št. 184), njena vnuka sta bila skladatelj Oskar Dev (SBL) in pevka Mira Dev-Costaperaria. Oskar Dev se je zanimal za vlogo svoje babice v Prešernovem življenju, a kakor kaže njegova beležka k Veselevi noveli v tistem primerku Slovenskega glasnika iz 1861, ki je last Državne knjižnice v Ljubljani, ni mogel nič gotovega in posebnega dognati.

(Nadaljevanje prihodnjič.)

DOBRI IN SLABI LJUDJE

ODLOMEK IZ ROMANA

TONE SELIŠKAR

Vsa pravljična opojnost otroških let se je kar čez noč razblinila in še preden se je Tine prav zavedel, je že stal pred kopo zagonetnih vprašanj, ki mu jih je vsililo življenje. Tistih čudovitih, pa vendar tako preprostih vprašanj, ki navdajajo človeka z žalostjo in veseljem, z jezo in obupom, ki vzbude vsa tista čustva, ki nas oblikujejo in nam dajejo smer in način našega življenja.

Imel je petnajst let. Hodil je v gimnazijo in kar na mah se je zresnil, kakor da bi ga nekdo s silo potegnil iz otroških iger in zabav v sredino gole, sirove resničnosti. Bil je prej zelo živahen, razposajen deček in vodja fantovske družčine okoli svojega doma. Zdaj pa je njegov obraz zasenčila nekakšna skrb, da je bil videti ves možat in umirjen. Vse na njem se je izpremenilo. Če je prej razigrano hitel v šolo, je hodil zdaj mirno, kakor da ceni sleherni svoj korak; če je prej pridrvel domov lačen in neučakan, se je zdaj mirno usedel za mizo in potrpežljivo čakal na obed. Zdaj je lahko po ure in ure presedel pri oknu in opazoval ljudi na ulici, pospravil je vse svoje mladinske povesti in pravljice v kovčeg, ga porinil pod posteljo in pričel brati, kar mu je prišlo v roko.

In nepričakovano, takoj po tem njegovem življenjskem preobratu, se mu je spovračalo v misel življenje, v katerem se je gibal nekaj let, ne da bi ga razumel. Živel je s svojo materjo, ki se je pred petimi leti razšla od svojega moža, v mestu in četudi je počitnice preživel vsako leto

PREŠERNOVE LAVRE

F R. K I D R I Č

III

Mladi doktor Prešeren, ki se je v poslednjih tednih poletja 1828 pojavil v Ljubljani, da si utere življenjsko poklicno pot, ni kolebal samo glede poklica med uradnikom finančne prokurature in odvetnikom, ampak je tudi v ljubezni vsaj nekaj časa hotel biti metuljček, ki sme srkati med zdaj tu zdaj tam. Kakor da bi se hotel maščevati za košarico iz rok Dolenčeve Zalike, ki je morda še istega leta ostavila Ljubljano!

Prešernovo iskanje ženske karakterizirajo že precej jasne štiri črte: da se je rajši bližal dekletom kakor ženam (Metkina Betty, poročena Kogl, pesnikova znanka izza vrnitve v Ljubljano, v rokopisu, Državna knjižnica, Ms. 456 št. 5, prevod SN 24. aprila 1874); da je posebno čislal npravne ženske, dasi to ni bilo vedno v skladu z njegovim govorjenjem, ki je bilo često odmev tlačenih želj (tam); da ni rad govoril o tem, komu velja pesem (Ivana Sadnikar-Wohlmüt, Prešernova znanka iz poslednjih ljubljanskih let, Mladika 1934, 29; prim. tudi LZ 1900, 762); da je ljubil zorno mladost, ki pogosto ni bila v pravem razmerju do njegovih let. Pesnik, v katerem so ostavila prva intimna srečanja z žensko nabrž mučne spomine, je bil 1828—32 zaporedoma ali celo istočasno zaljubljen v več deklet, a menda v nobeno tako elementarno, da bi bil pretresen v dnu bistva, ji iz notranje potrebe hotel biti zvest ter resno le v njeni ljubezni videl pogoj svoje sreče.

Vendar je morebiti dobro pogodil prvi pesnikov biograf Levičnik, ki ugiblje, ali ni tudi ljubezen vzrok, da se je pesnik naposled, namreč tik pred 15. majem 1830, odločil za advokaturo.

Prva Ljubljančanka, ki jo je po vrnitvi v Ljubljano iskala Prešernova zaljubljena misel, je bila menda Krištofbirtova Rezika, prvorojenka oštirja Antona Božiča (Sket po pripovedovanju Prešernovega sošolca Travnja, Kres 1883, 377; prim. tudi LZ 1934, 283).

Medtem ko je Prešernov flirt v Krištofbirtovi gostilni, ki je bila v Židovskih ulicah na št. 5, izpričan, se samo vsiljuje misel, da je slično hrepenenje usmerjalo njegov korak tudi v gostilno na Grič, t. j. na Kongresni trg v hišo št. 15, v glasovito gostilno Metke Podboj. Metkina prvorojenka Micika je bila tri leta mlajša od Rezike ter 1828 do 1829, ko je Prešeren v isti hiši tudi stanoval, že 13- do 14leten deklič (Vrhovnik, Gostilne 31). Skoraj presenetljivo bi bilo, če ne bi bila izpodbudila

sedaj ali s 16 leti pozornosti pesnika, ki je večer za večerom v gostilni njene matere praznil bokale'...

Kako so se zdela 30letnemu pesniku mlada dekleta vredna upoštevanja, priča triolet „*Rotarjevima dekletama*“, ki ga je napisal na platnice prve izdaje prve knjige Čbelice (LZ 1909, 416, primerek je danes v Narodnem muzeju). Nastal je pač med 30. aprilom 1830, ko je bila ta knjiga dotiskana, in 31. majem 1831, ko je prišla na red naslednja. A hčerki tomačevskega Jožefa Rotarja, po domače Kovača, čigar gostilno je ljubljanska gospoda zelo rada posečala (Schumihev Archiv I, 37), sta bili v tem času še pravi kratkokrilki: Jerica je bila rojena namreč 23. februarja 1816, a Micika celó šele 7. septembra 1818 (matrike).

Izmed omenjenih slovenskih deklet se v Prešerna ni zaljubilo nobeno, pač pa se je v iskreni ljubezni vnelo zanj srce tujke, ki je imela sicer slovensko ime, a ni znala slovenski.

Prešeren je bil že jurist drugega letnika na Dunaju, ko je bil imenovan Janez Krizostom Snoj (Snoy), ki je bil do takrat prvi magistratni svetnik v Gradcu, v začetku 1824 za svetnika pri ljubljanskem mestnem in deželnem sodišču (L Ztg 30. januarja 1824). Žena novega ljubljanskega sodnika, ki je bil najbrž Slovenec, je bila Gradčanka Ana Klun (Khlun), pač hči Ignaca Kluna, ki ga beležijo graški šematizmi n. pr. za 1824 in 1825 kot posestnika in aktivnega člana muzikalnega društva za Štajersko, in sestra Ignaca Kluna, ki ga poznajo isti šematizmi n. pr. za 1825 do 1829 kot pravnega praktikanta in člana omenjenega društva (poročilo prof. Walterja Schmida). Snojeva žena je imela v Gradcu bogato sestro, ki je preživljala počitnice na Kranjskem ter se do ušes zaljubila v Prešerna (Lenka Prešeren 21—22. — Kdo nam ugotovi v Gradcu na osnovi matrik, zlasti tudi mrliških iz dobe po 1832, ime in starost te Klunove? Krizostom Snoj je stanoval 1824 v Stempfergasse 120, torej v stolni župniji, praktikant Ignac Khlun 1829 do 1830 v Bürgasse 24, torej v stolni, 1831 v Schmiedgasse 350, torej v frančiškanski, 1832 v Reitschulgasse 51, torej v mestni župniji.)

Prešernova graška ljubezen je sicer prvič izpričana šele s Prešernovim pismom Čopu iz Celovca z dne 29.—31. marca 1832, a je nedvomno precej starejša. Snojeva svakinja je menda prihajala vsako poletje v Ljubljano, tako da smemo staviti začetek Prešernove „graške ljubezni“ morebiti že v poletje 1829. Začetek si moramo predstavljati pač tako, da je bil v bogato Gradčanko tudi Prešeren nekoliko zaljubljen. Imel je nekaj časa namero, da se z njo poroči, saj je pravil sestri Lenki: „Moja žena bo nemškúta, pa se po kranjsko piše... Moja žena se ne bo mogla kregati z vami, ker vas nobena nemškega ne zna“

(Lenka Prešeren 21). Res je sicer, da so Prešerna znanci, kakor n. pr. dr. Jakob Zupan (Lenka 22), pač zaradi dekletovega denarja nagovarjali k zvezi, verjetno je tudi, da Prešerna k bogati Gradčanki, čeprav je bila po sodbi Prešernove Lenke „zavber ženska“ (21), v nobeni dobi ni tako vleklo kakor vsaj 1830 do 1832 k neki drugi, Ljubljančanki, ni pa verjetno, da bi se bil pesnik vdal, če ne bi bil čutil nobenih simpatij. Sporoča se, da „prav veliko pisem je ta Kljunova doktorju pisala“ (Lenka Prešernova 22), in da ji je pesnik tudi odgovarjal...

Na medklic o dveh sestrah, o katerih pravi sonet iz 1830, da je „ena nji“ visoka žena, devica majhene postave ena, obé lepote cvet in čast Ljubljane“, moram ugotoviti, da so v tak „strah“ utegnile pripraviti pesnika še druge znane mu dvojice mimo Snojeve žene in njene sestre: pri dr. Crobathu, ki 1830 še sicer ni bil Prešernov šef, pač pa intimen prijatelj, je stanovala 19letna Ana Endlicher, polsestra Crobathove 26letne žene Josipine, rojene Brugnak (konskribcijske pole v arhivu ljubljanskega magistrata); pri odvetniku Oblaku, ki je pogosto imel Prešerna na obiskih (ZMS 1907, 5) ter dobival tudi pesnikova inimprimabilia (n. pr. varianto s prepovedanimi verzi v elegiji „Dem Andenken des M. Čop“), je živela 25letna Marija pl. Mullitsch, sestra 38letne odvetnikove žene Terezije (konskribcijske pole).

Metulj v ljubezni je želel ostati Prešeren tudi v Celovcu, kjer se je izza srede januarja 1832 pripravljal za odvetniški izpit pri apelacijskem sodišču. Komaj je bival v glavnem mestu Koroške dobra dva tedna, že je bil za neko neznano nam celovško meščanko tako vnet, da „bi o tem ne bil smel nekdo nič vedeti“ (Čopu 5. februarja 1832).

Iskati je treba odgovor na vprašanje, kdo je ta nekdo: ali deklica, ki bi jo bila vest o Prešernovem celovškem flirtu v njeni deviški ljubezni užalila in razočarala, ali dekle, ki si ga je pesnik šele hotel in želel nakloniti? Nemškuta Klunova, ki je pesnika bolj ljubila kakor on njo, ali Ljubljančanka, ki ji Prešernovih ljubezenskih vzdihov ni bilo mar? Ker za Gradčanko Prešernu niti toliko ni več bilo, da bi ji bil redno pisal, gre tu pač za Ljubljančanko.

Prešernove pesnitve iz 1828 do 1832, ki obravnavajo ljubezen, so uglasene na ton nesrečne ali neodločene ljubezni, a tudi tiste med njimi, ki niso naravnostne ljubezenske izpovedi, nimajo takih snovi, da bi izbira snovi ne mogla biti odmev misli iz pesnikovih lastnih ljubezenskihkušenj.

V *Slovesu od mladosti* (iz 1829) se nesrečna ljubezen vsaj omenja, dasi le kot komponenta med „rožicami“, ki so se „usule“: „Ljubezen

zvesto najti, kratke sanje! Zbežale ste, ko se je dan zazoril.“ *Nova pisarija* (iz druge polovice 1830), ki je obračunavala z ustnimi kritikami prvih bukvic Čbelice ter s fingiranimi kritikami drugih bukvic almanaha, ki so jih šele pripravljali, predstavlja borbo poleg drugega za priznanje ljubezenske poezije, kakor sta jo gojila Prešeren in Kastelic.

Ali je romanca *Hčere svet*, ki je prvi pesnikov poskus v dovtipno-burleskni španski romanci, res le gol „umetniško-metriški poskus“ (ČZN III, 165)?

Seveda je na snov, fabulo šaljivih Prešernovih romanc treba gledati prav tako kakor na snov vsake druge epske ali epsko-lirične njegove pesnitve, to se pravi: drugače kot na neposredna ljubezenska priznanja tako zvane „retorične lirike“. Za učinkovanje motiva gre, ki je pesnika silil, da je iskal primerne snovi za utešenje v obliki španske romance, medtem ko je absurdno, iskati v vsaki snovni podrobnosti katerekoli romance že takoj pesnikovo misel na konkretno podrobnost lastnih odnošajev, torej podrobnost o pesniku ali o kaki njegovi izvoljenki. Slog Prešernovih treh šaljivih romanc *Hčere svet* (1829), *Učenec* (1829) in *Dohtar* (1829 do 1830) si je zelo podoben. Ne gre samo za šaljivo snov in šaljivi ton obdelave, ampak tudi še za druge stvari. Predstavnik moškega spola je v vseh treh zvest in resen ljubimec: v *Hčere svetu* v ozadju, v *Učencu* na razvalinah ljubezni, v *Dohtarju* kot začetnik. Z ženskim spolom pa pesnik tudi v teh pesnitvah nekako obračunava. Vse tri predstavnice ženskega spola so praktične, računajoče krasotice: hči, ki ima ženitev za edini cilj ljubezni, uporablja vsa sredstva, morebiti tudi laž, da si pribori očetovo dovoljenje za poroko; lepa Rezika nemškuta je ostavila učenca filozofije, na katerega bi bila morala čakati še leta in leta, ter se poročila, gotovo z bogatim snubcem ali s človekom v dobri službi; „mlada roža“ v šestnajstem letu začne z jezičnim dohtarjem takoj sama govoriti o ženitovanjskem pismu in bogati dediščini. Zdi se, da je pesnik s posebnim namenom upodobil razliko: v eni romanci obnašanje ljubice do filozofa, ki še nič ni, v drugi do dohtarja, ki je že partija... Podobnost tvori tudi način podajanja: dvogovor v *Hčere svetu* in *Dohtarju*, kjer rešujeta razplet še dva, oziroma samogovor v *Učencu*, ki je ostal osamljen in zapuščen.

Ni torej neopravičena domneva, da je osnovni ton vseh teh šaljivih romanc odmev pesnikovega razmišljanja o „ženski praktičnosti“, h kateremu ga je navajala neka njegova skušnja. Tudi pri *Turjaški Rozamundi*, ki je le malo mlajša, je deloval motiv jeze nad dekliško prevzetnostjo in domišljavostjo. Kak sličen motiv iz sfere zavrnjene ljubezni je kumoval morda tudi pri iskanju snovi za *tragedijo*, ki je bila v pesni-

kovih mislih že v drugi polovici 1830 ob snovanju Nove pisarije (prim. 37. tercino, a je spomladi 1832 v Celovcu dozorela v načrt (Čopu 7. marca, Kastelcu 10. marca 1832).

V področju naravnostnih Prešernovih ljubezenskih izpovedi 1828 do 1832 se dá braniti tale kronološka zapovrstnost: *Dohtar* (1829 do 1830? če spada sem); *Ljubeznjeni sonetje* (1830), namreč Dve sestri, Očetov naših, Tak kakor, Vrh sonca, Kupido (LZ 1934, 471—475); elegija *Prva ljubezen* (1831); *Gazele* (iz dobe po 15. oktobru 1831 in pred 26. majem 1832); *Strunam* (prva polovica 1832). Triolet *Rotarjovima dekletama* kaže pač bojazen za lepoto in nedolžnost oštirjevih hčerk, ne prinaša pa ljubezenske izpovedi.

Da je vsaka resna Prešernova ljubezenska konfesija vzklikala iz misli na neko določeno osebo, o tem ne more biti dvoma ob realizmu, ki je značilen za Prešernovo ljubezensko poezijo (prim. o tem tudi Žigonova izvajanja, ZMS 1903, 151). Vprašanje pa je, ali je vplivala na pesnikovo občutje samo ena povzročiteljica ali jih je bilo več.

Opazljiva je sicer neka neenotnost občutja. V *Dohtarju*, *Gazelah* in *Strunah* ima pesnik neko upanje, v *Ljubeznjenih sonetih* in *Prvi ljubezni* se odraža prepričanje, da ga „neusmiljena devica“ ne usliši. Vedro razpoloženje kakor Prešernova pisma iz prve polovice 1832 kažejo izmed pesnitev 1828—1832 le šaljive romance in Gazele. V primeri z raznimi konvencionalnimi glasovi v *Ljubeznjenih sonetih*, *Prvi ljubezni* *Strunah* in v 3. *Gazeli*, so individualne naivno-prisrčne izpovedi le v ostalih *Gazelah*.

Toda tudi ista oseba utegne povzročiti v zaljubljenem pesniku z eno gesto tako, z drugo drugačno razpoloženje! Vsekako neenotnost ni tolika, da bi prav morali misliti na dve povzročiteljici . . . A pesnikovo naglašanje v 1. *Gazeli*, káko literarno ceno imajo njegove pesmi, utegne biti dokaz, da ga je tudi ob snovanju *Gazel* vznemirjala misel, da v *ljubezni* uspeha ne bo . . .

Važen je v *Prvi ljubezni* migljaj o začetku pesnikove nesrečne *ljubezni* (LZ 1934 . . .). Začetek tiste nesrečne Prešernove *ljubezni*, ki govori o njej *Prva ljubezen*, je treba staviti ali v drugo polovico 1829 ali v prvo 1830, medtem ko je letnica 1831 iz kombinacije skoraj izključena.

O izvoljenkini osebi ima *Dohtar* dva podatka: da je v 16. letu in da ima bogato teto, ki je „dekle staro“. Toda s pomočjo takih podatkov je naslovljenko skoraj nemogoče izslediti, če ni točno znan čas nastanka pesnitve. Vsaka deklica je vendar v nekem času v 16. letu in marsikatera ima bogato samsko teto! Osebni podatki v *Ljubeznjenih sonetih* so prav

tako splošni: da je „devica“, torej ne žena; Kranjica z „očmi nebeškimi“, „milim obrazom“ itd.

Izza sredine 1832 postajajo jasnejši tako Prešernovi resnični odnosi do žensk kakor tudi njegovo ljubezensko izživljanje v pesmi.

Dočim ne vemo o razpletu celovškega Prešernovega flirta po 5. februarju 1832 nič pozitivnega, nam je usoda graške njegove ljubezni v tej dobi precej jasno osvetljena. Ti ljubezenski odnosi so po Prešernovi krivdi prav v teh mesecih umirali, saj si pesnik proti koncu marca 1832 „v Gradec že ni več upal pisati“ (Čopu 29.—31. marca 1832), pač zaradi tega ne, ker se je zavedal, da je Gradčanko v poslednji dobi preveč zanemarjal (Čelakovskemu 14. marca 1833). In poleti 1832 se je Gradčanka definitivno uverila, da se je v Prešernu bridko varala. Bivanje Klunove na Kranjskem, ki se ga spominja Prešernova sestra Lenka, takrat gospodinjska pomočnica pri stricu Francu Ksaverju Prešernu, kuratu na Goričici v mengeški župniji, spada nedvomno v poletje 1832: „V letih 1832 je ta rodovina (Klunovih) časih blizu Goričice stanovala. Imeli so tu najeto. Bila je ta Klunova takrat na Goričici pri maši, sv. Ane dan v cerkvi. Sem jo videla ... Potem se je razdrlo to ... Tudi Klunovi so o tem doktorju veliko pisem poslali.“ (21—22). Da je prineslo popolni prelom prav poletje 1832, kaže Prešernovo pismo Čelakovskemu z dne 14. marca 1833, v katerem meni, da „se mu je ljubezen z nekakšno gospodično v Gradcu le zavolj tega podrla, ker ji je premalokedej pisal“. Pač poleti 1832 sta si Prešeren in Gradčanka vrnila tudi pisma (Lenka Prešeren 22).

Značaj Gradčankine ljubezni tega razdora ni povzročil, kajti imela je pesnika rada in je kmalu nato baje od žalosti zaradi varane ljubezni umrla (Lenka 22).

Prešernova dopisniška lenoba? Bil je res izrazito slab korespondent, toda njegovo zanemarjenje Gradčanke je imelo po vsej priliki svoje posebne in globlje vzroke. Kar se izmed takih vzrokov navaja, so pač le izgovori, s katerimi je kril Prešeren pravi vzrok. Navaja se namreč: da ni hotel bogate žene, češ da „bo raje on njo za gospo naredil“ kakor pa dovolil, da naredi ona njega za gospoda; da je bilo njegovo sorodstvo zvezi nasprotno (Lenka 22).

Pravi vzrok, da se je Prešeren misli na zvezo z Gradčanko vdajal z vse večjim notranjim odporom ter končno dovolil, da se je zveza razdrla, bi utegnilo biti drugo dekle, v katerem je gledal pesnik trajnejši pogoj za svojo srečo kakor v Gradčanki. In možno bi pač bilo, da sta povzročiteljica Prešernovih pesmi o ljubezenskem upanju in o ljubezen-

ski nesreči iz dobe od jeseni 1828 pa do srede 1832 in pa ta Gradčankina zopernica ena in ista oseba. Točna opredelitev ob dosedanem gradivu ni možna: Krištofbirtova Rezika, ki je bila v 16. letu v dobi od 12. oktobra 1827 do 12. oktobra 1828? Metkina Micika, ki je bila v isti starosti od 11. aprila 1830 do 11. aprila 1831? Rotarjeva Jerica, ki je štela to dobo od 23. februarja 1831 do 23. februarja 1832? Ali kaka neznana nam Ljubljankanka, ki ji „velja“ novejši del ljubezenskih Prešernovih pesmi te dobe, medtem ko „veljajo“ starejše zopet kaki drugi?

Vse to ostanejo še nerešena vprašanja! Pristašu naravne razlage soneta „Je od vesel'ga časa teklo leto“ je jasno le troje: da je bil pesnik 1828 do 1832 v takih odnosih do žensk, da so ti odnosi realna osnova za komentiranje njegove ljubezenske poezije te dobe; da pesmi o nesrečni ljubezni ne morejo veljati Gradčanki Klunovi, ki za Prešerna ni bila „neusmiljena devica“; da izmed Prešernovih ljubezenskih pesmi iz te dobe ne more nobena veljati Primčevi Juliji, tisti Ljubljankanki, o kateri pravi pesnik v sonetu „Je od vesel'ga časa“ izrečno, da se je vnel zanjo na veliko soboto 1833.

Menda kmalu po zadnji izpremambi Prešernovih odnosov do bogate Gradčanke se je moralo zgoditi še nekaj takega, kar je pesnika definitivno prepričalo, da postane smešen, ako bo še nadalje silil v neznano nam Ljubljankanko. V usodi navedenih deklet je pač nekaj migljajev za osvetljavo kakega takega dogodka: Krištofbirtova Rezika se je 1832 ali 1833 odločila za trgovca Jožefa Hofbauerja (LZ 1934, 283; prim. Zvon 1879, 55); Metkina Micika se je morda okoli srede 1832 že sprijaznila z mislijo na stavbenika Antona Cagnolinija, s katerim se je 2. septembra 1833 poročila (matrike); Rotarjeva Jerica se je 10. aprila 1837 poročila s Francem Grošljem, sinom ljubljanskega vinskega trgovca (matrike; popravi Mladiko 1934, 28). Toda saj ne vemo, katera.

Situacija pa je bila za Prešerna po vrnitvi v Ljubljano junija 1832 zelo, zelo prikladna, da poveča njegov občutek manjše vrednosti.

Skromni „zadostno“, najnižja pozitivna stopnja, s katerim so ocenili tik pred 26. majem 1832 v Celovcu pesnikove odvetniške sposobnosti, je bil zanj spričo njegove študijske tradicije ne le poniževalen, ampak je vseboval tudi izrečno nevarnost za njegovo iskanje življenjske pozicije in s tem žene, kajti formalist je imel sedaj osnovo, da je mogel dati pred Prešernom prednost vsakemu kandidatu, ki se je izkazal z boljšo kvalifikacijo. In take dobre ali odlične ocene je imela večina pesnikovih odvetniških konkurentov (RDHV III, 65—66). Zaradi Gradčanke mu je vest najbrž tudi marsikaj očitala. In navrh še kako novo razočaranje v zvezi z Ljubljankanko! Depresija, ki je izpri-

čana prvič v pismu staršem 24. aprila 1824, se je oglasila zopet in mnogo močnejše: „Obup, življenja gnus začela boje, Erin’je vse so se ga polastile“ (Sonetni venec 11). Več bolnih črt, ki jih včasih ustvarja občutek manjše vrednosti, je sicer izostalo, razbohotila pa se je vera v neizpremenljivost nesrečnikove usode.

Pesnitve iz druge polovice 1832 so po svoji osnovni barvi povsem različne od prejšnjih: *Sonetje nesreče* — krik obupa; *Glosa* — potencirana tožba slovenskega pesnika; *Romanca od Strmega grada* in *Ponočnjak*, v katerih prejme nezvesti mož zaslužen kaznen — odmev jeze nad samim seboj? Ne samo zaradi soneta „Je od vesel’ga časa teklo leto . . . dvakrat devetsto tri in trideseto“, ampak tudi po logiki razvoja spada v leto 1833. in ne v leto 1831. začetek one ljubezni do Julije, o kateri pravi pesnikov lastni komentar v nadaljevanju misli o Erinijah, da „bi bilé se od ljubezni tvoje vzmirile prsi, lica se zjasnile“ (Sonetni venec 11): Julija, ki jo je opazil spomladi 1833, je dobila v njegovih mislih blesk edine rešiteljice, ki bi ga mogla oteti iz krempljev obupa, kakršen se ga je pollaščal izza konca maja 1832. Molčal je o tem vtisu dlje časa tudi v pesmi, a ko je prišla doba, da srce „bolečine molčati dāl j ne more“, je začel „skladati pesmi“ za Sonetni venec (3. in 4. sonet prve redakcije): prve speve novi ljubezni. In ker je tudi o Juliji začel oblikovati prve pesmi šele potem, ko je že vedel, da ga ne ljubi, je skušal ta neuspeh paralizirati, da si dvigne samozavest: prepородni element je začel pritegovati v večjem obsegu nego doslej.

*

Dočim smo prešernoslovci složni v sodbi, da Prešernovi Ljubeznjeni sonetje iz 1830 ne veljajo Juliji, ampak neki prejšnji „dragi d’vici“ (LZ 1934, 475), se bode zdelo moje sedanje adresiranje Prve ljubezni, Dohtarja, Gazel in Strun pač marsikomu heretično.

Ko je namreč prešernoslovje dognalo, da je Prva ljubezen iz 1831., a Gazele in Strune iz 1832. leta, je bilo v zadregi, ker je spoznalo, da mora ali te pesnitve iz Julijine dobe črtati ter jih pripisati, kakor Ljubeznjene sonete, na naslov kake prejšnje pesnikove ljubezni, ali pa zavreči nazor o realističnem značaju Prešernove poezije in iskati umeten idealističen komentar za sonet „Je od vesel’ga časa“. Ta sonet ima namreč v Poezijah svoje mesto za skupino Ljubeznjenih sonetov iz 1830 in pred skupino 25 Juliji posvečenih sonetov iz dobe 1833 do 1838 s Sonetnim vencem na čelu ter izrečno pravi, da mu je „v srce padla iskra ognjena“ iz oči neke lepe Ljubljancanke na veliko soboto leta „dvakrat

devetsto tri in tridesetega“, tako da je možen samo en realističen komentar: pesnik je hotel povedati, da se je 6. aprila 1833. leta zaljubil v Primčevo Julijo!

Prešernoslovje je štirideset let poznalo samo realistični komentar tega soneta (Levstik 1863, ZDV, 287; Stritar, Klasje 42—43; Korš 1901, LX—LXI; Grošelj ZMS 1902, 42; Pintar, ZMS 1902, 157 itd.). Ob 60letnici Poezije pa je ostavilo varna tla in v čudni želji, da reši za Julijino dobo Dohtarja, Prvo ljubezen, Gazele in Strunam, začelo iskati sonetu „Je od vesel'ga časa“ nov komentar, ki spričo jasne izpovedi poeta samega ni mogel biti drugačen kakor izumetničeno-idealističen.

Ta novi komentar, ki bega čitatelje že 28 let, trdi namreč: da se je Prešeren zaljubil v Julijo že 1831; da letnica 1833 v sonetu ne pomeni začetka ljubezni do Julije, ampak postanek Sonetnega venca; da obravnava pesnik v sonetu dva spomina, in sicer v prvem delu spomin na leto 1833., v drugem na 1831.; da sonet sploh ni nastal v Julijini dobi, ampak „daleč že takraj prave Julijine dobe“, oziroma znatno po 1837, in „nikakor ne kot izraz žarkih, živih še čustev do Julije“, ampak „kot realizacija neke tektonske umetniške ideje“ v „hipu nastajanja celote ‚Poezije‘“ (Žigon: ČZN 1906, 182—191; DS 1921, 41, 42; Francè Prešeren poet in umetnik 49, Pripombe 30; Prešernova čitanka 30; — prim. tudi: Grafenauer, Zgodovina 1909, 145; Kidrič, LZ 1925, 34).

Da se nisem že pred 10 leti povsem otresel vpliva te umetne konstrukcije, si očitam tem bolj, ker ni niti posebno težko dokazati, kako malo je nujno, pripisovati Dohtarja, Prvo ljubezen, Gazele in Strunam Julijini dobi in kako bi bilo lahkomišno, če bi na osnovi apriorističnih sodb, da bi bila „mogla“ razpoloženje za te pesmi vzbuditi v Prešernu „samo“ Julija, hotel trdovratno še dalje zagovarjati tak komentar sonetu „Je od vesel'ga časa“, ki nasprotuje poetovi jasni besedi. Če Julija ni in ne more biti naslovljenka Prešernovih Ljubeznjenih sonetov, zakaj bi „morali“ prav njej veljati Dohtar, Prva ljubezen, Gazele in Strunam?! Ker je za estetsko vrednotenje teh pesnitev res postranska stvar, je-li adresantka imela modre ali črne oči, mi ta moja „preorientacija“ tudi prav nič ne beli las (prim. o Dohtarju, Prvi ljubezni, Gazelah in Strunah moje glose v tej in prihodnjih številkah LZ).

(Konec prihodnjič.)

PREŠERNOVE LAVRE

F R. K I D R I Č

IV

Podatki, ki nimajo druge dokumentacije, so ali iz ljubljanskih župnih matic ali iz seznamov ljubljanskih hišnih posestnikov 1782 (uradni šematizem), 1796, 1805, 1815, 1822, 1828, 1833, 1840.

Do trgovcev, najpomembnejšega meščanskega sloja takratne Ljubljane, se je obrnil Prešeren v drugi polovici 1832 s takim prezirom, kakršnega je bil v tej zvezi zmožen samo predstavnik čistega estetskega tipa:

Lani je slepar starino
še prodajal, nosil škatle,
meril platno, trak na vatle,
golj'fal tujce in prijat'lje;
letas kupi si grajšino.

Toda četrte bukvice Kranjske Čbelice s temi hudimi verzi so se valjale še pri ljubljanski cenzuri, ko je začel hoditi njihov avtor za dekletom, ki je moralo imeti do istih trgovskih ljubljanskih slojev sto ozirov: spomladi 1833 se je namreč zaljubil v 17letno Julijo (rojeno 30. maja 1816), hčerko Antona Primca in njegove žene Julijane, rojene Hartl.

Med študiranci ljubljanski Primci in Hartli nikoli niso imeli posebnih predstavnikov: Jožef Hartl, morda Julijin stric, je bil 1827 distriktni fizik (IB 1827, 68); Janez Primic, Julijin brat (rojen 17. februarja 1813), je obiskoval 1823 do 1830 gimnazijo, 1830 do 1832 filozofijo, a je med študijami umrl (28. marca 1832).

Velika večina Julijinih bližnjih sorodnikov je že več desetletij „nosila škatle“. Izmed tistih, ki so bili spomladi že med rajnimi, so pripadali sloju ljubljanskih trgovcev: Julijin oče Anton Primic (rojen v Ljubljani 25. decembra 1781, umrl 1. avgusta 1816); stari oče Janez Krstnik Primic (rojen okoli 1741, pač na Kranjskem, umrl v Ljubljani 13. junija 1802); stara mati Terezija Primic, rojena Fajdiga (rojena okoli 1738, umrla 2. novembra 1824); stari oče Janez Krstnik Hartl (rojen okoli 1745, umrl v Ljubljani 26. novembra 1817); teta Marija Lucija Wurschbauer, rojena Primic (umrla 3. januarja 1810). Izmed živih Julijinih sorodnikov so „še prodajale“ tri njene prave tete in dve pravi-sestrični, ki so vzele trgovce: Jožefa Alborghetti, rojena Primic, Marija Rozalija Kaus, rojena Hartl, Marija Ana Vogou, rojena Primic, ter sestrični Marija Gregl, rojena Alborghetti, in Jožefa Krisper, rojena Alborghetti (o njej: Trgovski tovariš 1934, 49).

Take tete sicer Julija po vsej priliki ni imela, o kateri bi bila mogla reči besede, kakršne rabi 1831 Dohtarjeva sobesednica:

Ni še vmrla teta moja,
teta moja, dèkle staro,
de bi, dohtar! mi opravljal
za njo dèdino bogato.

Marija Frančiška, ki se je narodila Janezu Krstniku Hartlu 30. avgusta 1778, res ni zabeležena v Ljubljani niti v poročnih niti v mrtvaških maticah, toda ne smemo pozabiti, da njenega imena tudi v konskribcijskih tabelah ljubljanskega magistrata za dobo od 1830 dalje ni. Vsaj pod imenom Hartl torej v Ljubljani 1831 ni živela: mrtva? v samostanu? poročena izven Ljubljane?

Julijine tete, ki niso imele trgovcev, so imele ugledne višje uradnike. Jožefa, rojena Hartl, ki je mlada umrla (12. aprila 1822), je imela v drugem zakonu sodnika Jožefa Laurina, ki je bil spomladi 1833 že dalje časa dvorni svetnik in predstojnik krvavega sodišča v Milanu (N 1845, 107—108). A najmlajša njena teta Marija Ana, rojena Hartl, se je 1825 poročila z gubernijskim tajnikom Francem Skamperlom.

Nekoliko sta se Julijana Primic in hči Julija ponašali najbrž tudi s primesjo plemiške krvi: Julijanina mati, žena Janeza Hartla, je bila namreč iz rodu Lasacherjev pl. Weyerpergov.

Julijina deda sta dobila v Ljubljani istega 1769. leta meščanske pravice (MMK 1903, 86).

Janez Primic je bil pač Kranjec, ki je z dežele prišel v Ljubljano. Ko je dobil meščanstvo in se 1770 oženil, je bil še navaden kramar, a dne 18. oktobra 1777 si je že kupil hišo (na zemljevidu iz 1827 je to Kapucinsko predmestje 43, dandanes pa Wolfova ulica 6). Umel je „prodajati“, ker je postal 12. januarja 1786 lastnik prodajalnih lop št. 5, 14, 16 in 17 na Frančiškanskem mostu, ki jih je kupil vsako za 321 gld. (gradivo dr. Andrejke iz magistratnega arhiva); magacin je imel pač v meščanskem špitalu (na zemljevidu iz 1827 je to menda št. 271 ob mostu).

Janez Krstnik Hartl je bil že 1769 „trgovec“, a vsaj že 1780 je stanoval v lastni hiši, v kateri se mu je rodila 27. marca 1787 tudi hči Julijana, poznejša Primčevka (na zemljevidu iz 1827 je to št. 239, dandanes Mestni trg 19). Pozneje je kupil še eno hišo v Kapucinskem predmestju. Hišo v mestu, ki jo je po očetovi smrti dobila hči Jožefa, poročena Lavrin, po Lavrinkini smrti pa njeni otroci, je Prešeren poznal, ker je 1819/1820 v njej stanoval, ko se je ubijal z Lavrinovo otročadjo (DS 1926, 249).

Na očeta Antona Primca, ki ga je vzela jetika, ko je bilo hčerki komaj pol leta, je morala Julija le s hvaležnostjo misliti. Po smrti Janeza Primca je prevzel trgovino s krojnim blagom (manufakturo) ter postal lastnik hiše v Wolfovi ulici in lop na Frančiškanskem mostu. Ko se je 23. junija 1807 poročil, si je vzel stanovanje v hiši svaka Alborghettija (to je bila na zemljevidu iz 1827 v Mestu št. 265, dandanes v Stritarjevi ulici št. 1: Krisperjeva hiša). V tej hiši se je tudi Julija rodila. Veljal je vsaj že 1807 za „trgovca“ (šematizem), in sicer za uglednega, ker ga je imenoval guverner Bertrand 29. novembra 1811 obenem s štirimi tovariši za člana ljubljanskega trgovskega sodišča (Dimitz IV, 344). Lopo št. 5 je 1815 prodal za 950 gld. Dasi mu je bilo ob smrti 34 let, je vendar zapustil ženi in otrokoma poleg hiše, treh trgovskih lop in magacina najbrž še precej kapitala.

Julijina mati Julijana, ki je morala 1816, z 29 leti, sama prevzeti skrb za otroke, se je menda kmalu po moževi smrti preselila v hišo v Kapucinskem predmestju, katere lastnik je postal 1823 njen sin (Andrejka). Novi zakonski zvezi se je odrekla. Trgovino s krojnim blagom je obdržala ter jo vodila s precejšnjo spretnostjo. Trgovske lope na Frančiškanskem mostu, ki so pač dajale njenemu podjetju značaj kramarstva, je prodala: št. 14 leta 1818. Martinu Megušarju za 300 gld., št. 16 in 17 leta 1824. Alojziju Hofmanu za 1700 gld. Trgovino je imela poslej v dostojnem lokalu (gre pač za hišo št. 271 na zemljevidu iz 1827, torej za prostor, ki pripada danes Mayerjevi trgovini (primerjaj Zvon 1879, 53, in Slovan 1912, 207). Trgovina je donášala Primčevki po vsej priliki lepe dobičke: v konskribcijski poli je 1830 zabeležena kot „Handels-frau Wittwe“, ki plačuje 50 gld. dohodninskega davka (LZ 1934, 120).

Gospa Julijana je bila dovolj bogata, da je svojima otrokoma mogla najeti domačega učitelja, in dovolj pametna, da je to tudi storila, ko se ji je zdelo potrebno. V dobi od jeseni 1824. do poletja 1828. leta je bil domači učitelj pri Primčevih Valentin Pretnar (Slovan 1912, 207), Blejec, po starosti le dve leti mlajši od Prešerna, po študijah pa štiri: 1824/1826 je študiral v Ljubljani filozofijo, 1826/1830 bogoslovje (katalog). Primčeva hiša je bila na tako dobrem glasu, da je mogel Pretnar tudi kot bogoslovec ostati v njej, dokler je študiral kot eksternist. Poučeval je oba otroka (Slovan 1912, 207), torej ne samo gimnazijca Janeza, ki je bil odličen dijak, ampak tudi Julijo, ki je hodila k uršulinkam. Pretnar je pač tudi 1828/1830, ko je bival v ljubljanskem semenišču, in od 1830 dalje, ko je kaplanoval na deželi, prihajal k Primčevim ter ostal njihov svetovalec.

Vsaj 1830/1832 Janez Primic in Julija nista imela domačega učitelja, ki bi bil v hiši stanoval, ker ga konskribcijske pole niso zabeležile. Genljiva storijca o „mladem doktorju“, ki bi bil na povabilo Julijinega brata prišel k Primčevim, a moral hišo spričo „ostrega spopadka“ med sinom in materjo „pred obedom“ razburjen ostaviti (LZ 1934, 120), pripada pač dobi 1828/1832. Vsiljuje se misli ime Franca Omejca iz Mengša, odličnega Janezovega sošolca. Vprašanje o vzrokih eventualnega „ostrega spopadka“ mora ostati nerešeno ...

Julijina mati si je skušala vzgojiti vdane uslužbenke. Okoli 1830 je „vzela za svojo“ malo Ano Jelovškovo, delavčevo hčerko, kateri je bila krstna botra (rodila se je Ana 6. julija 1823), da jo napravi za dobro hišino (LZ 1934, 120; Jelovškova, Spomini 14). Njen poslovodja je bil v času, ko je bila mala Ana v njeni hiši, Andrej Malner, Prešernov znanec (Jelovškova 83), poleg njega je bil zaposlen v trgovini še Bernbacher (Slovan 1912, 207, 320), menda Jožef. Malner je imel hrano pri Primčevih (Jelovškova 83), a stanoval je v prostorih, ki so pripadali menda k Primčevkini trgovini (konskribcijska pola na magistratu za dobo 1834/1851 pravi, da stanuje v Mestu na št. 271, ki „je last ubožnega zaklada“).

Dokler je imela trgovino, je Julijina mati pač tudi sama „merila platno, trak na vatile“. Toda okoli 1832 se je Primčevka odločila, da izroči svojo manufakturno trgovino Malnerju (Slovan 1912, 207, 320; prim. Trgovski tovariš 1934, 49, 192, 193; po gradivu dr. Andrejke pozna „Ausweis der in Laibach befindlichen Schnittwaren ... Handlungen“ iz 1831 še Julijano Primic, medtem ko je izjavo o prispevku za ustanovitev trgovske šole 16. septembra 1833 že podpisal Andrej Malner).

O vzrokih, da je podjetna Primčevka trgovino opustila, se dá zopet samo ugibati: sinova smrt? ozir na hčerino bodočnost? želja po miru?

Ko je Prešeren spomladi 1833 začel gledati v Juliji edino zdravilo za svojo depresijo, je bila njena mati še lepa dama 46 let (Zvon 1879, 54). Ani Jelovškovi, ki je ostala pri Primčevih le do 1836. leta, so ostale v spominu le grobe črte njene fiziognomije: da je bila „ošabna, silno pobožnjaška in skopa ženska“; da ni rada niti hodila v gledališče, v kazino ali na posete niti marala sprejemati gostov, izvzemši „nekatero posebno odlikovane duhovnike“; da bi se bile v njeni hiši šopirile „hinavščina, pobožnjaštvo in oholost“; da je zahtevala tudi od edine hčerke, da se „mora brezpogojno pokoravati materini volji“ (Jelovškova, Spomini 13 in 14). Nekatero črto je v tej sliki pač treba omiliti, nedvomno pa gre za tip gospodarsko usmerjene, praktične in ponosne ženske, ki je strogo pazila na tradicionalni dekorum in zunanjo pobožnost, imela

malo globljih kulturnih potreb, a si pogoje za srečno bodočnost svoje hčerke predstavljala po svoje. K Primčevim so prihajali na posete nedvomno samo ljudje, ki jim je zaupala: Pretnar? Dagarin, ki je Julijo krstil? Pavšek? bivši Prešernov šef, finančni prokurator Anton pl. Scheuchenstuel, kateremu je rajni Primic v francoski dobi pripomogel do službe? Scheuchenstuelovih šest otrok, izmed katerih je bil Anton Prešernov sošolec, a mlajši Jožef izza 1830 v službi pri ljubljanskem sodišču? morda celo škof Wolf, ki je Julijo pozneje poročil? Scheuchenstuel je bil Bavarec, žena Antonija domačinka, hči deželnosodnega svetnika Antona Gollmayerja (SBL I, 220). V Ljubljani so imeli nad streliščem pod gradom dve hiši, a so stanovali drugje.

Prizadevanja slovenskih prepoditeljev v gospe Juliji nedvomno niso imela uvidevne somišljenice.

Ljubezen pesnika, ki je umel prizadevanja pridobitnikov tako bridko ironizirati, a je imel malo zmisla za vrednost denarja in praktične zahteve življenjske borbe, je trčila na mnogoštevilno, strnjeno in zavarovano fronto izrazitih gospodarskih tipov s posebno tradicijo, katerih odpor bi bila utegnila streti le pogumna deklica, ki bi bila v Prešerna tako elementarno zaljubljena kakor pesnik v njo. A to Julija ni bila.

Julija ni bila samo zelo bogata nevesta, ker ji je bratova smrt doto izdatno povečala, ampak je spadala tudi med lepa dekleta takratne Ljubljane. Podoba (DS 1921, priloga k številu 1), ki jo je začel slikati Langus proti koncu 1833 ali v začetku 1834 (DS 1923, 85—88), obrača nase pozornost z nežnim, okroglim obrazom, velikimi, modrimi očmi, lepimi rjavimi lasmi ter zmisлом za modo in bogat okras. Slika napravlja nekoliko hladen vtis brezstrastne, a inteligentne „čednostne žene“. Če se je vznejevoljila, so utegnile dobiti njene oči posebno trd in jezen izraz (Jelovškova 14). Imponirala s postavo pač ni, ker je bila majhne rasti in šibka (Jelovškova 14, LZ 1905, 14, DS 1921, 37), a nadomestila je ta dva nedostatka menda z ljubkostjo. Eno ramo je imela nižjo od druge (Jelovškova 14, LZ 1905, 14), toda je umela to menda prikriti.

Dokazati se dá, da njen pojav ni bil samo za Prešerna mikaven. Francè Prešeren iz Zabreznice, ki je bil za osem let mlajši od pesnika (RDHV VI, 188), je še 1858 užival ob spominu, kako dražesten je bil Julijin obraz v dobi, ko je navduševal pesnika (LZ 1905, 14). Tudi na Trdino je napravila trajen vtisk, dasi ji je bilo že 42 let, ko jo je prvič videl (LZ 1905, 141 in 142). Res se dádo izslediti tudi nasprotni priče: Ana Jelovškova je mogla s priznanjem omenjati le Julijino „posebno lepo, bleščečo polt in rdeče, rožnato obličje“ (Spomini 14); njen bivši domači učitelj Pretnar je kratko pribijal, da „ni bila lepa, da se je malo

po strani držala“ (Slovan 1912, 207); in tudi tržiški zdravnik Pirc, ki je Julijo kot ženo večkrat videl pri Urbančičevih, je menil, da je pač bila duhovita, a ne prav lepota (DS 1921, 39 in 40). Toda ta razlika v presojanju Julijine zunanosti kaže le, da Primčeva edinka ni bila prepričevalna lepota, ki bi silila veliko večino k občudovanju, ampak svojevrsten tip mile ženske, kakršen ustreza predstavam nekaterih mož.

V osebnem občevanju je pridobila, dasi ni bila osebnost, ki bi se znala uveljaviti proti močni tuji volji: bila je sicer pobožna (DS 1921, 37), vendar se je v družbi mladine, zlasti moške, rada šalila in smejala (Jelovškova 14); njena izobrazba sicer ni bila temeljita in pač ni presegala izobrazbe njenih ljubljanskih vrstnic (LZ 1905, 14), toda imela je prirojeno duhovitost (LZ 1905, 14; DS 1921, 40) in mnogo večjo potrebo, čitati zabavno knjigo (Jelovškova 13; LZ 1905, 143) in hoditi v gledališče (LZ 1905, 14) kakor pa njena mati; od matere se je razlikovala tudi po prijaznosti in srčni dobroti (Jelovškova 14 in 15; LZ 1905, 143). Gesla slovenskih preporoditeljev pa so ji bila nedvomno prav tako tuja kakor njeni materi. Slovensko ljubljansko narečje je sicer že izza otroških let gladko govorila, a rajši je govorila nemški (Jelovškova 15; primerjaj LZ 1905, 14, 142, 143, 145): nemščina, ki jo je slišala kot otrok iz ust staršev in si jo izlikala v šoli, je bila zanjo ne le tradicionalni poslovni, korespondenčni in razgovorni jezik za občevanje z inteligenti, ampak tudi „materin“ jezik, a v slovenščini je zrla le „deželni jezik“.

Važni migljaji govorijo za domnevo, da je bila Julija spomladi 1833 še prosta, čeprav je več ko verjetno, da sta jo stari in mladi Scheuchenstuel že imela v računih in da je mladi Jožef pl. Scheuchenstuel zahajal k Primčevim že z namenom, da dokaže Juliji svojo ljubezen in si pridobi njeno srce in roko.

Da Prešeren ni opazil Julije vsaj že 1831, ko je stopila 30. maja v svoje 16. leto, ni nič tako posebno presenetljivega, zlasti če upoštevamo, da ga je vleklo takrat še drugam. Primčevko je izza svojega hofmajstrovanja v hiši njene sestre 1819/1820 pač poznal, toda ni se mogel ponášati s pripadnostjo k maloštevilni družbi, ki jo je gospa Julijana sploh sprejemala (LZ 1934, 120).

Julijinih korakov v družbo pa 1831 do 1833 ni oviralo le materino odklonilno stališče do družbe sploh, ampak so jim bile na poti še razne druge okoliščine. Izpolnjeno 16. leto je bil za dekleta po ljubljanskem družabnem kodeksu važen mejnik, ki jih je šele usposabljal za družbo (DS 1933, 513). Pozimi 1831/1832 torej stroga gospa Julijana pač še ni rada slišala prošenj, da bi spremljala 15letno Julijo na plese, a tudi eventualne prošnje, da bi šli v gledališče, je tem lažje odbijala, ker je sin Janez najbrž dalje časa bolehal na jetiki kakor oče (Jelovškova 87), dasi

je 28. marca 1832 nenadoma ter brez spovedi in obhajila umrl, ker se je „bolezenska snov navalila na možgane“ (ČZN 1906, 16). V času od 28. marca 1832 do 28. marca 1833, v dobi uradnega žalovanja za bratom, dami seveda nista smeli hoditi na ples ali v gledališče. Na od-dih sta hodili pač že vsaj od 1832 „na Dvor“ pri Kamniku (prim. Jelovškova 15) ali na grad Turn Pred dvorom nad Kranjem, kjer je gospodaril Janez Nepomuk Urbančič, ki se je okoli 1832 poročil z Jožefo Terpinčevo iz Kranja (DS 1923, 86).

V trgovini ni Primčevka hčere menda nikoli zaposljevala. Življenje v Ljubljani po šolski dobi, torej vsaj že od 1831, je potekalo Juliji največ med stenami „domačije“ v Kapucinskem predmestju, a gospa Julijana ni spadala med matere, ki trpijo, da njihov deklič postaja ob oknu in pase oči. Primčeva gospodična je posedela nad ročnimi deli, med delom brala nemške knjige, prisluškovala resnim razgovorom med materjo in posetniki, a semtertje imela tudi svojo družbo, ki pa je smela biti večja in glasnejša le ob posebnih prilikah (Jelovškova 14), na primer 22. maja, ko je obhajala svoj god.

Verjetno je, da je Julija tudi na sprehod in v cerkev hodila po večini v spremstvu matere. A veliki teden 1833, t. j. dnevi od 1. do 7. aprila, je bil prvi teden po roku, ko je smela odložiti žalno obleko ter se pokazati v svetlejši.

Ker nam več razlogov brani zavreči realistično razlago soneta „Je od vesel'ga časa teklo leto“, moramo pesniku verjeti, da gre za slučajno srečanje v trnovski cerkvi na veliko soboto, t. j. 6. aprila 1833. Vznik nove Prešernove ljubezni se torej ni pripravljaj ob daljšem spoznavanju in sobesedovanju, ampak pesnik se je zaljubil na prvi pogled. Kdor v tako ljubezen nerad verjame, naj se spomni Prešernove depresije in naj se vpraša, ali ni bil ta izraziti estetski dostopen vplivu posebne milobe, ki jo utegne dobiti pobožno razvnet obrazek nedolžnega in vernega dekleta v prazniško razsvetljeni cerkvi...

Prešernovo ljubezen do Julije je redila po vsej priliki bolj duševna kakor telesna plat spolnega nagona. Vse kaže, da je pesnik prav v svoji „Julijini dobi“ seksualne zahteve najlaže krotil. „Mlad ribič“, ki:

Več lét mu žárki zvézde lepé
ljubézen síjejo v mládo srcé,
mu v prsih budêjo čiste željé.

In to kljub temu, da so bile njegove sanje o soglasju Julije silno kratkotrajne.

Verjetno je, da je Julija kmalu po veliki noči 1833 opazila, kaj ji hočejo povedati sanjavi pogledi mladega vitkega moža z dolgimi lasmi.

Ali je vedela, da je pesnik, ki mu je vsa pokorna slovenska in nemška beseda? Morda je rajni brat kupil prvo in drugo knjigo Čbelice, kjer so pa bile Prešernove pesmi signirane samo z „Dr. P.“? Tretje knjige, kjer je polno Prešernovo ime, brat gotovo ni več mogel kupiti, ker je bil 12. aprila 1832, ko so jo dotiskali, že mrtev. Tudi vprašanje, ali so bili Primčevi naročeni na „Illyrisches Blatt“, ni rešljivo. Čeprav niso bili, jih je mogel Dagarin, Pretnar ali kak drug duhovnik poučiti, da objavlja tu in v Čbelici pesmi tisti dr. Prešeren, o katerem je „moral“ Pavšek 28. marca 1833 guberniju pisati, da je „njegova fantazija dobila hud moralični udar“ in da velja za njegov „najpriljubljenejši predmet“, to je ljubezen, oznaka, da „vihti svinjski zvonec“ (ČJKZ VII, 184 in 185). Gotovo je na Prešernovo ljubezensko poezijo postala polagoma tudi Julija pozorna. Verjetno pa je, da je nase obračala tudi one pesnikove ljubezenske konfesije, ki so 1832 in 1833 izšle, a nastale iz misli na drugo deklico: „Že miru srčnemu nevarne leta“ v tretji knjigi Čbelice, a zlasti še Gazele, ki so bile gotove sicer že davno pred veliko nočjo 1833, a jih je pesnik, ko je nova knjiga Čbelice zadela na ovire, objavil 13. julija 1833 v ljubljanskem nemškem tedniku.

Toda Julija res ni imela s Prešernom nikoli „kake resne zveze“ (LZ 1905, 144). Bilo ji je pač že ob prvih dokazih Prešernove ljubezni precej jasno, da mu ljubezni nikoli ne bo mogla vračati. Ker mu nikoli ni hotela biti zvesta, mu nikoli ni mogla postati nezvesta. Psihološko osnovo za ta njen odnos do pesnika so utegnili pripravljati razni momenti: Prešernov glas? bojazen pred materjo? misel na Jožefa pl. Scheuchenstuela? Toda glavna komponenta je bila nedvomno ta, da se Prešeren Juliji ni dopadel, kakor že pred Julijo raznim dekletom ne, ki so bila njemu všeč. In nikdo ni upravičen, da bi Juliji zaradi tega bral levite, kajti pesniški talent ni tista sila, zaradi katere bi se bilo dolžno njegovemu nositelju ukloniti vsako dekle.

Vsaj že pod jesen 1833 je bilo to jasno tudi Prešernu:

Zbežále so te sánje krátko-časne,
biló blisk nágel upanje je célo,
ki le temnéjši nóč storí, ko vgásne.

— — — — —
Od tód ni vèč srcè biló vesélo ...

In šele sedaj, ko srce ni moglo biti več veselo, je začelo iskati besed in simbolov za ponazoritev bolesi — svoje in lepote — njene.

O Prešernovi nesreči sta vedela več mesecev menda le pesnik in Julija. Vsi kranjski visokošolci na Dunaju so mislili, da je pesnikova Lavra „imaginarna oseba“ (LZ 1900, 726). Tako so sodili celó tisti visokošolci,

ki so bili med velikimi počitnicami 1833 v Ljubljani, in Matijev brat Janez Čop, ki si je z bratom živahno dopisoval in septembra 1833 v Benetkah ž njim menda tudi govoril (SBL I, 99).

Akrostih Sonetnega venca, ki je izšel 22. februarja 1834, je torej na vse strani učinkoval kakor bomba. „Kaj pa to pomeni?“ Vsi izprašujejo: mati, sorodstvo, Scheuchenstuelovi, pesnikovi prijatelji. Julijine oči so dobile jezen izraz (LZ 1905, 144). Nemški soneti, ki jih je prinesel „Illyrisches Blatt“ maja 1834, in četrte bukvice Čbelice, ki so bile dotiskane julija 1834 ter prinesle poleg drugega Glosa, Romanco od Dohtarja, Strunam in Gazele, torej zopet vrsto ljubezenskih konfesij, ki so vzklike iz misli na drugo deklico, a se sedaj dale spraviti v zvezo z Julijo, so duhove še bolj razburili. Glosa je bila Julijinim sorodnikom pač dobrodošla. Kdo bi dvomil, da je kazala gospa Julijana sedaj še manj volje, hoditi s hčerjo v kazino ali v gledališče in da je še bolj pazila na okno in vsak hčerin korak. Julija pač ni imela 1834 običajnega poletja, dasi ga je preživela z materjo morda na Gorenjskem, in 1834/1835 ne prijetne zime, ko se je v Ljubljani morala Prešernu izogibati.

Meseca julija 1835, morda kak teden pozneje, ko je Prešeren izgubil Čopa, se je Julijina pot definitivno odločila, ker je stari Scheuchenstuel na smrtni postelji od ponosne in previdne Primčevke dobil zagotovilo, da sme sin Jožef upati na hčerino roko.

Avgusta 1835 nas sreča situacija, ki ni prav v skladu s Primčevkinim obnašanjem ob smrtni postelji starega Scheuchenstuela: „Omejc je pri Primčevih, v nekaj dneh pojde v Kamnik, kjer je zaradi izpremembe zraka tudi Julija.“ (Janez Čop Jerneju Zupancu 21. avgusta 1835.) Omejc je pač visokošolec Franc Omejc, ljubljanski tovariš Julijinega brata. Ali je vodila ljubezen tudi njegov korak?

Pozimi 1835/1836 je morala Julija iz ozirov do mladega Scheuchenstuela ostajati doma: oficielna zaroka in skupno nastopanje zaročencev v javnosti sta bila v dobi žalnega leta po smrti starega Scheuchenstuela, torej v dobi od 13. julija 1835 do 13. julija 1836 izključena. Poleti 1836 sta mati in hči pred kolero bežali iz Ljubljane k Urbančičevim „na Dvor“, pač pri Kamniku (LZ 1934, 121), ker je bil Kranj sam hudo okužen. Da je bila Julija za javnost še vedno prosta, dokazuje zmota kamniškega zdravnika dr. Trpinca, ki se je skušal po tem Julijinem bivanju v Kamniku za njeno roko resno potezati.

Mnogokaj govori za pravilnost domneve, da je gospa Julijana šele pozimi 1836/1837, ko je začela z Julijo v družbi Jožefa pl. Scheuchenstuela zahajati v kazino, priznala pred svetom, komu je namenjena njena hči (LZ 1934, 121 in 122). A obenem pač zaradi hčérine šibkosti

in bolehnosti ni hotela dovoliti, da bi se bogata Julija pred 24. letom poročila (Jelovškova 14).

Prešeren je medtem 1835 s prošnjo za advokaturo v Ljubljani drugič propadel (RDHV III, 69 do 72). A če bi bil Prešeren advokaturo tudi dobil, bi to misli Primčevih dam o njem najbrž ne bilo izpremenilo. Pred Ano Jelovškovo se je Prešernovo ime v tej hiši samo enkrat imenovalo: imenoval ga je 1835 le pesnikov prijatelj Malner, ki je pred damama bral Prešernovo „Zapušeno“, a zaman čakal znaka, da bi jih bila genila (LZ 1934, 283 in 284). V času po Aninem odhodu od Primčevih, torej po oficielni zaroki, so govorili Primčevi o pesniku še manj: „Pri Primčevih so to stvar popolnoma ignorirali, tudi bi se ne bil nihče upal Primčevki govoriti o Prešernu in njega pesnitvah“ (Slovan 1912, 320: po pričevanju Marije Merlak, ki je bila po Aninem odhodu za sobarico pri Primčevih, a se 11. novembra 1838 poročila z Malnerjem). Valentin Pretnar je brez dokazov dolžil, da je bil Prešeren zaljubljen samo v Julijin denar (Slovan 1912, 207).

Po vsej priliki 1835 in 1836 še tudi Prešeren ni imel gotovosti o tem, s kakim upanjem je gospa Julija olajšala dohod bivšemu njegovemu šefu. V objavah njegovih ljubezenskih izpovedi po 22. februarju 1834 ni bilo več Julijinega imena, „Illyrisches Blatt“ jih je prinašal 1836 celó brez pesnikovega podpisa (Žigon, Kronološki pregled, 34 in 35). Vse to je pripomoglo, da se je zaročena Julija „sčasoma potolažila in mu odpustila“, morda se celó veselila, da jo je opeval. Na tistih kazinskih plesih 1836/1837, ki so dali pesniku o izbiri njegove izvoljenke popolno gotovost, „se je šalila“ tudi z zavrnjenim pesnikom (LZ 1905, 144: po pričevanju novomeškega prošta Arka, kateremu je Julija to sama povedala). Po treh letih izza priznanja v Sonetnem vencu je Prešeren z ljubljeno in opevano Julijo morda tudi kako besedico izpregovoril, čeprav je sam pozneje baje trdil, da nista nikoli govorila (Levec, Zvon 1879, 54: po pričevanju dr. Pirca z dne 9. februarja 1876, v Državni knjižnici Ms. 456, št. 73).

Ob spoznanju gotovosti se je rana v srcu pesnika, ki je z vsem bitjem hrepenel po dopolnitvi ob Juliji, opasno razširila. Toda to je bilo poslednje čiščenje pred ozdravljenjem. Pesnik je jemal zdravilo pomembne učinkovitosti: zdravilo, ki ga je jemal na plesišču, so bili papirčki z zabavljicami na Julijo in njene tekmice (LZ 1905, 13: po pričevanju zabrežniškega Prešerna, ki je v istem času tudi sam metal po istem plesišču slične zabavljice); drugo zdravilo je bilo tisto Prešernovo notranje doživljanje te ljubezni, ki je dobilo vidno podobo v poslednjih Prešernovih pesnitvah iz „Julijine dobe“.

Vsebina Prešernovih pesnitev od jeseni 1834 do srede 1837 opravičuje za to razdobje pesnikovega oblikovanja nadpis: vse misli zvirajo 'z ljubezni ene.

Velika večina Prešernovih pesnitev iz tega razdobja so neposredne ljubezenske izpovedi: Sonetni venec; Ni znal molitve; Sanjalo se mi je; Bilo je Mojzes; Warum sie wert; Liebesgleichnisse; Mars'kteri romar; Velika, Togenburg; Vi, ki Vam je ljubezni tiranija; Kam; Je od vesel'ga časa; Oči bile pri nji v deklet so sredi; Kadar previdi učenost zdravnika; Matiju Čopu; Wohl groß war, Toggenburg; Wohin; Zgodí se včasih; Odprló bó nebó po sodnjem dnevi; Auftun wird sich, wenn das Gericht vollendet; Na jasnem nebi mila luna sveti.

Izvemši Kam imajo vse te konfesije obliko soneta. Toda kakor Prešeren pesnitev iz Julijine dobe ni po kronološkem redu nastanka objavljaj, tako tudi sonetov v čast Juliji v Poezijah ni po kronoloških vidikih razvrstil. A čitatelj, ki se je dokopal do približne kronološke zapovrstnosti teh konfesij, je dobil plačilo: čudovit Prešernov ljubezenski dnevnik iz dobe 1833 do 1837 se razgrne pred njim. V tem dnevniku preseneča marsikaj: prepletanje ljubezenskih in preporodnih motivov v Sonetnem vencu, osredotočenost na ljubezensko rano v naslednjih sonetih; iskrenost in skoraj pobožna sramežljivost pesmi — niti „prs snega zapeljivosti“ si ne upa Juliji omenjati kakor prejšnji in poslednji adresatki svoje ljubezenske poezije. A zlasti presenečajo tudi intimne podrobnosti iz realnih okoliščin te ljubezni: brezuspešno iskanje v „oknu domačije“, v gledališču, na sprehodih, na plesišču; Julijina umetnost „nemško govorit“; Julijin klobuk; nestrpno poizvedovanje, ali ima pesnik „upanje plačila“; slika, ki jo je izgotavljal Langus v svojem „domovanju“ (po konskribcijski poli iz 1830 bi bila to na zemljevidu iz 1827 števil. 138 v Mestu); Julijina jeza; god; tekmeč; huda mati; itd.

Ob dveh adresah se je treba ustaviti: Zapušena obravnava sicer snov Krištofbirtove Rezičke (LZ 1934, 283 in 284), a hoče ganiti tudi Julijo; Un dan si začela... z dne 23. aprila 1836 velja sicer Krištofbirtovi Pepci, a je le gostilniško nagajanje brez sodelovanja ljubezni.

Motivi za iskanje snovi vseh Prešernovih lirsko-epskih pesnitev iz 1834 do 1838 so usedline misli na Julijo: za Krst si je prikrojil snov pesnik, ki si je hotel olajšati skrajno resignacijo; Prekopu je kumovala misel, da bi pesnik storil najbolje, če bi se s samomorom spravil strogi Juliji (Severa) s poti; Neiztrohnjeno srce je zraslo iz misli, da mora biti konec pesnikovega oblikovanja, če se Julija definitivno odloči za drugega; Zdravilo ljubezni opozarja na idejo, da more le smrt ozdraviti od ljubezni, kakršna je pesnikova do Julije; Ženska zvestoba je samotolažba

pesnika, ki hoče poraz pri Juliji paralizirati s splošno obsodbo ženskega spola; Ribič je obupni klic pesnika, ki ne more več s čistimi željami zreti v zvezdo — Julijo, ki je že blizu strelca — Scheuchenstuela, ter že čuje korak usode.

Tako ostanejo brez zveze z mislijo na Julijo v dobi 1833 do 1838 le polemične nemške pesnitve, elegija „Dem Andenken des Mathias Čop“ ter priložnostni drobiž (v moji izdaji 214 do 219).

Razpoloženje, ki ga je netila ljubezen do Julije, je vplivalo tudi na Prešernovo prevajalsko delo: Prevajanje Byronove povesti o Parisini, ki je bila čisto drugačen tip ko Julija, je odlagal in odložil; svoje stvari je prevajal v nemščino pač predvsem zaradi Julije (v moji izdaji 255 do 259); med pesnitvami, ki jih je prevedel iz poljščine (v moji izdaji 266 do 270), je Mickiewiczova Resignacya naravnost odgovarjala pesnikovemu razpoloženju spomladi 1837, ko je njegova ljubezen do Julije umirala, a njegovo srce postajalo prazno.

Osnovni ton Prešernovih pesnitev iz „Julijine dobe“ je povsem enoten: obupna elementarna ljubezen do stroge, prevzetne, neomečljive deklice.

Leta 1837. po 4. marcu, ko je izšel prevod iz Mickiewicza, je napravil Prešeren napis za grob svoje ljubezni do Julije: „Prosto srce: Sem dolgo upal in se bal...“ A čutil je potrebo, da se hrabri s pozivom na svojo pesniško misijo: „Osrčenje: Kdo zna...“

Z akrostihom v Sonetnem vencu je Prešeren Julijo nehoté ujezil, ker se je v presojanju položaja zmotil, na plesih 1836/1837 jo je dražil namenoma, a oboje je pozneje družil v enotno predstavo: „Ich weiß es, ich habe die Primic mit meinen Liedern ungemein — geärgert“ (Levec, Zvon 1879, 55: po pričevanju dr. Pirca, Ms. 456, št. 73). Ni izključeno, da je namen, jeziti Julijo, sodeloval tudi v drugi polovici 1837, ko se je začel sestajati z Ano Jelovškovo, bivšo Julijino hišino (Jelovškova, Spomini 19—20).

Ko se je Julija 28. maja 1839 poročila s Scheuchenstuelom, je pesnika ta rana le še v zelo samotnih ali v posebno razgibanih urah zaskelala. Sonet je svojo privlačnost zanj izgubil: slovenskega ali ljubezenskega ni spesnil niti enega več.

Sonet „Vi, ki Vam je ljubezni tiranija“, v katerem se je vnovič obračal proti miselnosti ljubljanskega trgovstva, je izključil iz vrste stvari, ki jih je hotel objaviti. Tudi v Nebeški procesiji ni porabil prilike, da bi ljubljansko trgovstvo postavil na poseben oder.